

YETMİŞÜÇ FIRKA HADİSİ ve DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Sayın DALKIRAN*

Muhtelif hadîs kitaplarında, değişik varyantlarla rivayet edilen ve müslümanların yetmişüç fırkaya ayrılacağını haber veren, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ait bir hadîs bulunmaktadır. Aşağıda çeşitli varyantları ile ele alacağımız bu hadîs, tarihte çeşitli yorumlamalara tabi tutulduğu gibi, günümüzde de değişik tarzlarda yorumlanmakta ve zaman zaman yanlış sonuçlara ulaşılmaktadır. Öyle ki, farklı gruplar birbirlerini dalaletle giden fırka olarak itham edebilmektedirler. Bu açıdan hadîsle ilgili işin ihtisas Bu açıdan hadîsle ilgili işin ihtisas sahipleri konumunda bulunan şahsiyetlerin görüşlerine müracaat ile meselenin hakikatini tesbite çalışmak icap eder. Biz bu küçük çalışmamızda fırkalar meselesini ele alarak, kapalı hususları aydınlatmaya çalışacağız. Bizim çalışmamız, bu sahanın ne ilki, ne de sonucusudur. Zira bu konu çok işlendiği gibi, çeşitli fırkalar devam ettiği sürece de devam edecektir. İslâm dini tevhid dinî olmasına, özellikle müslümanları birlik ve beraberliğe çağırmasına rağmen,¹ müslümanlar arasında dahilî veya haricî sebeplerle¹ ayrılıklar devam etmektedir. Mezhepler tarihi yazarlarının, mezheplerin çıkış sebepleri olarak üzerinde birleştikleri meseleler özetle şunlardır:

A- Haricî sebepler: İslâm'ın Arap olmayan kavimler arasında yayılması, felsefî düşüncenin başlaması ve felsefî kitapların Arapça'ya terceme edilmesinin yanında; Müslümanlarca siyasî iktidarlarına son verilen şahısların, onları itikâdî açıdan aralarında tefrika çıkartarak mağlup etme istek ve arzuları da, haricî sebepler arasında yer alır.

B- Dâhilî sebepler: Arap ırkçılığı, hilâfet anlaşmazlıkları, Kur'an ve sünnette yer alan birçok kapalı meseleleri çözümlenme isteği, özellikle Kur'an'da bulunan müteşâbih âyetler üzerinde değişik te'vîl ve tefsîrler

*) Atatürk Üniversitesi, İlahiyat M. Y. O., Öğretim Üyesi.

1) Müslümanları birlik ve beraberliğe davet eden âyetlerden ikisinin mealleri şöyledir: "Hepiniz, toptan sınıksız Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın." (Âl-i İmrân (3), 103; "Allah'a ve Rasûlu'ne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin, aksi takdirde korku ile zaafa düşer, kuvvet ve devletinizi elden kayırırsınız." (Enfâl (8), 46. Konu ile ilgili bir hadîste de şöyle denilmektedir: "Size cemaat halinde bulunmanızı tavsiye eder, ayrılıktan kaçınmanızı isterim. Zira şeytan tek başına yaşayan insana yakın olup, beraber bulunan iki kişiden daha uzaktır. Kim Cennet'in ortasında yaşamayı isterse cemaatla birbilkte bulunsun." (Tirmizî, Kitâbu'l-Fiten, 7).

yapılması, dâhilî sebepler arasındadır. Ayrıca dört büyük halifeden Hz. Osman İbn Affân'ın katledilmesi, Cemel ve Sıffin Muhârebeleri gibi siyâsî ihtilâflar da dâhilî sebeplerden sayılabilir.²

Şimdi bu ihtilâfları olmadan önce haber veren ve kanaatımızca müslümanların bu hususta dikkatlerini çekerek ihtilâflardan kaçınmalarını sağlamaya yönelik olan; Tirmizî, İbn Mâce, Ebû Dâvûd ve Dârimî'de yer alan bu hadîsin rivâyet şekillerinden bazılarını nakledeyim:

Ebû Hureyre (v. 57/676-7)'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Yahûdiler yetmişbir fırkaya ayrıldılar. Hristiyanlar yetmişiki fırkaya ayrıldılar. Ümmetim ise yetmişüç fırkaya ayrılacaktır."³

Abdullah b. Amr (v. 65/684-5), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivâyet eder: "İsrâiloğullarının başına gelen şey, ümmetimin de başına gelecektir. İsrâiloğulları yetmişiki fırkaya ayrıldı; ümmetim de onlardan bir fazlasıyla yetmişüç fırkaya ayrılacaktır ve biri dışında diğerleri cehenneme gidecektir. Dediler ki: 'Ey Allah'ın Rasûlu! Ateşten kurtulacak bu fırka hangisidir?' O, 'Benim ve ashâbımın üzerinde bulunduğu fırkadır' buyurdu."⁴

Enes (v. 90-93/709-712)'den naklen Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İsrâiloğulları yetmişbir fırkaya ayrıldı. Ümmetim ise yetmişiki fırkaya ayrılacaktır; biri dışında hepsi cehennemdedir. Bu tek fırka da Cemâat'tır."⁵

Avf bin Malik (v. 73/692)'den rivâyet edildiğine göre de; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Yahudiler yetmişbir fırkaya ayrıldı. (Bunlardan) biri cennette ve yetmiş ateştedir. Hristiyanlar da yetmişiki fırkaya ayrıldı. (Onlardan da) yetmişbir fırka ateşte ve biri cennettedir. Muhammed'in canı (kudret) elinde bulunan (Allah)'a yemin ederim ki, benim ümmetim muhakkak yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Bir fırka cennette ve yetmişiki fırka ateştedir.

Yâ Rasûlallah! Cennette olan kimlerdir? diye sorulduğunda, Rasûlullah: "Cemâat", diye cevap verdi."⁶

Bu hadîs sadece adları geçen râvîler tarafından değil, daha pek çok sahabe tarafından da rivâyet edilmiştir. Bunlar içerisinde en meşhurları şunlardır: Ebu'd-Derdâ (v. 32/652-3), Câbir (v. 78/697), Ebû Saîd el-Hudrî (v. 74/693-4), Ubeyye b. Ka'b (v. 19, 22/640, 643), Abdullah b. Amr b. el-Âs, Ebû

2) Geniş bilgi için bkz.: Talat Koçyiğit, Hadîşçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münâkaşalar, s. 21-55; Muhammed Ebû Zehrâ, *İslâm'da Siyâsî, İtikâdî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, s. 9-20.

3) Ebû Dâvûd, Kitâbu's-Sünne, 1.

4) Tirmizî, Kitâbu'l-İmân, 18.

5) İbn-i Mâce, Kitâbu'l-Fiten, 17.

6) İbn-i Mâce, Kitâbu'l-Fiten, 17.

Umâme (v. 86/705) ve Vâsile b. Eska (v. 85/704).

Ümmetin yetmişüç fırkaya ayrılacağı ve bunlardan sadece birisinin kurtuluşa eren fırka olup diğerlerinin dalalete gideceklerini beyan eden sadece Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ait hadis olmayıp, Hulefa-i Râşidîn'in de bu tarzda sözylerinin bulunduğu rivayet edilmektedir.⁷ Bu da gösteriyor ki fırkalar ile ilgili olan haber oldukça yaygındır.

I- HADİS'İN SAHHATİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Yukarıda ifade edilmiş olduğu gibi, hadis son derece meşhurdur. Meşhur olan bu hadis ekserî Mezhepler Tarihi Yazarları tarafından delil olarak kabul görmüştür. Özellikle Kütüb-i Sitte olarak bilinen altı sahih hadis kitabından, Tirmizî, İbn-i Mâce ve Ebû Dâvûd'un sünenlerinde yer alması fırkalarla ilgili olan bu hadise güveni artırmıştır. Kütüb-i Sitte'nin en sahihleri olarak bilinen Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim'de bu hadisin bulunmaması, onlar tarafından reddedilmiş olduğu fikrini vermez. Onların koymuş olduğu şartlara uymaması nedeni ile, bu hadisi sahihlerinde almamış olabilirler. Zira hadisçiler tarafından İmam Buhârî ve İmam Müslim'in sahihleri dışında da sahih hadisler bulunduğu ifade edilmektedir.⁸ Kaldı ki, hadisin sahihati ile ilgili Mevlüt Özler'in yaptığı araştırmaya göre⁹; el-Hâkim en-Neysâbûrî (v. 405/1014) el-Müstedrek adlı eserinde naklettiği Ebû Hureyre rivâyetinin Müslim (v. 261/875)'in şartına uygun sahih bir hadis olduğunu söylerken, Hâfız ez-Zehebî (v. 748/1347) de el-Müstedrek'te bulunan hadisler üzerinde yazmış olduğu Telhîs adlı eserinde en-Neysâbûrî'nin kanaatını paylaşır.

Yetmişüç fırka ile ilgili eserinde Mevlüt Özler, hadisi dört grupta değerlendirir. Birinci grupta, sadece Ebû Hureyre (r.a.) tarafından nakledilen rivayet bulunmaktadır. Ebû Hureyre'nin hadisinde yukarıda görüldüğü üzere, ümmetin yetmişüç fırkaya ayrılacağından bahsedilmekte ancak ziyade bir bilgi verilmemektedir. Bu rivayet şeklinin sahih oluşuyla ilgili muhaddisler ve diğer bilginler arasında bir tereddüt bulunmamaktadır. İkinci ve üçüncü grupta ise, yetmişüç fırka ile ilgili tasrihât vardır. İkinci grupta, kurtuluşa eren fırkanın (elfırkatu'n-nâciye) cemaat olduğu, üçüncü grupta ise cemaatın "Hz. Peygamber (s.a.v.) ve O'nun ashâbının yolu üzerinde olanlar" şeklinde açıklama yer almaktadır. Bu iki grup arasında da, ikincisi üçüncüden isnadca daha sağlamdır. Bu iki grup hadislere az da olsa bazı itirazlar yapılmış, ancak bunlar

7) Ebû Mansûr Abdulkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak (Mezhepler Arasındaki Farklar)*, (Ter. Ethem Ruhi Fiğlalı), s. 7.

8) Konu ile ilgili bkz.: İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Tercümesi*, c. I, s. 184; Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstihlaları*, (Ter. M. Yaşar Kandemir), s. 99.

9) Mevlüt Özler, *İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, s. 30-31.

konunun uzmanlarınca cevaplandırılmıştır. Dördüncü grupta ise, yetmişüç fırkadan yetmişikisinin Cennet'e??? birinin Cehennem'e??? gideceği ile ilgilidir. Bu ise bahsedeceğimiz gibi sağlam bir mesnedi bulunmaktadır.¹⁰

Mezhepler tarihi yazarlarının ekseriyeti bu hadisi kabul edip, onu kendilerine çalışmalarında bir rehber yaparken, bazıları da bu hadisi görmezlikten gelmişler, hatta bazıları da reddetmişlerdir. Reddedenlerden biri İbn-i Hazm (v. 456/1063)'dir. İbn-i Hazm bu hadisi isnad bakımından sahîh olmadığı gerekçesi ile, zayıf olarak addeder ve hadîse karşı çıkar.¹¹ Yukarıda bahsi geçtiği üzere, söz konusu hadîste Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ümmetin 73 fırkaya ayrılacağı ve biri hariç diğerlerinin cehenneme gideceklerini haber vermesine mukabil, bir başka rivayetten de bahsedilmektedir ki, buna göre yetmiş üç fırkanın sadece biri cehenneme diğerleri ise cennete gidecektir. Bu manadaki hadîsi Makdîsî (v. 356/966) nakletmektedir. Hadîste şöyle denilmektedir: "Ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılır. Onlardan yetmişikisi cennete, biri de cehenneme gidecektir."¹² Makdîsî'ye göre bu hadîsin diğerine göre daha sahîhtir. Ancak, yetmişiki fırkanın cehenneme, bir fırkanın ise cennete gideceğine dair olan hadîs daha meşhûr bulunmaktadır. Bu tarzda bir iddiada bulunan Makdîsî, daha sahîh olarak bahsettiği isnad zincirini vermemektedir. Dolayısıyla, onun bu iddiası yersiz ve tutarsız olarak değerlendirilir.¹³ Hatta bu hadîsi Ebred b. Eşres adlı bir şahsın uydurduğu da nakledilir.¹⁴

Hadîsin meşhûr şekli olan ve yetmişiki fırkanın cehenneme, diğer bir fırkanın ise cennete gideceğine dair olan hadîsin rivâyet şekillerinden çok bizi ilgilendiren bu hadîsten anlaşılması gerekendir. Özellikle, hadîste konu edinilen Fırka-i Nâciye'nin kimler olduğu meselesi büyük öneme hâizdir. Zira, "kimse benim ayranım ekşidir" demediği gibi, hiçbir topluluk da "biz fırka-i dâlledeniz" demez. Bu itibarla bu konunun iyi tahlil edilmesi icab eder. Biz öncelikle hadîsin mezhepler tarihi uzmanları tarafından nasıl değerlendirildiğine bakalım.

II- MEZHEPLER TARİHİ YAZARLARININ YETMİŞÜÇ FIRKA İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Bazı âlimler mezheplerle ilgili çalışmalarında bu hadîste beyan edilen yetmişüç rakamını asıl olarak kabul etmişler ve bu rakamı tutturmak için bir hayli sıkıntıya düşmüşlerdir. Bazıları ise bu hadîsteki rakamı kesretten kinâyeye olarak

10) Geniş bilgi için bkz. Özler, s. 23-39.

11) İbn-i Hazm, *Kitâbu'l-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal*, c. III, s. 248.

12) el-Makdîsî, *Ahsenü't-Tekâsîm fi Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, (nşr. M. J. De Goeje) Leiden, 1906, s. 39 (Özler, s. 27'den naklen).

13) Bağdâdî, s. XXIII.

14) Özler, s. 38-39.

yorumladıklarından, mezheplerin tasnifinde daha rahat davranmışlar ve herhangi bir zorluk çekmemişlerdir. Bu konuyu, yetmişüç fırka hadîsini asıl kabul edenler, yetmişüç fırka hadîsini asıl kabul etmeyenler ve hadîsin manası hakkında yapılan değerlendirmeler şeklindeki başlıklar altında mütalaa edelim.

A- Yetmişüç Fırka Hadîsini Asıl Kabul Edenler

Fırka-i Nâciye'nin dışırdaki kalan, dalâlet fırkalarını, hadîste ifâde edildiği gibi yetmişiki olarak sınırlayan ve tasnifini buna göre yapan Mezhepler Tarihi Yazarlarının en önemlileri, el-Bağdâdî (v. 4229/1037), el-İsferâinî (v. 471/1078) ve eş-Şehristânî (v. 548/1153)'dir. Bağdâdî, yetmişiki fırkayı "sapık fırkalar" başlığı altında inceler. O, bu fırkaları sekiz ana kol altında toplar. Bu ana fırkalar şunlardır: Revâfız, Havâric, Kaderiyye-Mu'tezile, Mürcie, Neccâriyye, Cehmiyye-Bekriyye-Dırâriyye, Kerrâmîyye ve Müşebbihe. Bu fırkaları da kendi aralarında tâli kollara ayırır. Böylece sonuçta hadîsteki yetmişiki sayısına ulaşır.¹⁵

Şehristânî, "el-Milel ve'n-Nihal" adlı mezhepler tarihi ile ilgili olan üç ciltlik eserinin birinci cildini İslâmî mezheplere tahsis etmiştir. Ona göre de bu hadîsteki rakam asıl olarak alınmalıdır. Ancak, hangi mezhepler ana, hangileri tâli fırkalar hakkında birliğe ulaşılmamıştır. Bu ihtilafın ana nedeni ise, ayrı metot ve ölçülerin kullanılmış olmasıdır. Şehristânî, eserinde bu hususa temas ederek, fırkaların tasnifinde aynı metodu benimsemiş iki müellife rastlamanın mümkün olmadığını söyler.¹⁶ Mesela İbn-i Hazm (v. 456/1064) dört, Malafî (v. 377/987) beş, İbnü'l-Cevzî (v. 597/1200) altı, Makdisî (v. 355/966) yedi, Bağdâdî (v. 429/1037) sekiz, İsferâinî (v. 471/1078) ve Eş'arî (v. 324/936) on olarak tasnifatta bulunurlar.¹⁷

Osmanlı Sultanı Kanuni Sultan Süleyman'ın meşhur Şeyhu'l-İslam'ı olan İbn-i Kemal (v. 940/1534) de yetmişiki fırkayı altı ana fırka altında ele alır. Bu altı ana fırka şunlardır. Hâriciyye, Râfiziyye, Kaderiyye, Cebriyye, Cehmiyye ve Mürcie.¹⁸

İbn-i Kemal, bu altı ana mezhep altında, her biri için on iki ayrı fırkanın adlarını zikreder ve böylece hadîste haber verilen toplam yetmişiki sayısına ulaşır. Bu ana mezhepler ve altında yer alan tâli fırkalar şunlardır: Havâric: Ezrakiyye, Cârudiyye, İbâdiyye, Sa'lebiyye, Halkiyye, Kurrâtiyye, Meymûniyye, Muhakkiyye, Ahniyye, Sümûhiyye, Kenziyye, Kürretiyye. Râfiziyye: Aleviyye, Bedeviyye, Şî'a, İshâkiyye Zeydiyye, Abbâsiyye, İsmâiliyye, Eyyâmîyye

15) Bağdâdî, s. 25 v. d.,

16) Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, c. I, s. 14.

17) Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, Giriş, s. 165-166.

18) İbn-i Kemal, "Risâle fi Beyâni'l-Fırak'l-İslâmiyye", *Mecmûa*, S. K., Lâleli Koll., nr. 3711, vr. 114b-116a.

(İmâmiyye), Tenâsuhiyye, Ellâniyye, Râci'yye, Mürâsiyye, Kaderiyye: Hamriyye, Seveviyye, Kübbâniyye, Şeytâniyye, Şerikiyye, Ruveydiyye, Nâkiyye, Müberrîyye, Bâsıtıyye, Nezzâmiyye, Mu'teziliyye, , Vehmiyye. Cebriyye: Mak-tariyye, Efâliyye, Mu'niyye, Merkûiyye, Mehhariyye, Mesâbiyye, Kisâiyye, Sâbekiyye, Hubeydiyye, Havfiyye, Fikriyye, Hüsniyye. Cehmiyye: Muattaliyye, Zenâdakiyye, Lafziyye, Vâkı'yye, Mersiyeye, Beşîriyye, Mütezifiyye, Vâridiyye, Harnafiyye, Mahlûkiyye, Gayriyye, Fânîyye. Mürciyye: Tarikiyye, Sâbiyye, Râciyye, Şâkiyye, Beliyye, Ameliyye, Makbâliyye, Mesniyye, Eseriyye, Be-diyye, Müşebbihe, Haşeviyye.¹⁹

İsferâinî (v. 471/1078) de bu sayıyı asıl kabul eder ve ifade edildiği gibi bunları on ana fırka altında mütalaa eder. Bu fırkalar Revâfız, Havâric, Mu'tezile-Kaderiyye, Mürcie, Neccâriyye, Dırâriyye, Cehmiyye, Bekriyye, Ker-ramiyye ve Müşebbihe. Bunlardan Revâfız, Havâric ve Mu'tezile yirmişer fırka, Mürcie yedi fırkaya ayrılırken, diğerleri birer fırka sayılır ve böylece toplam yetmişiki fırka olur.²⁰

Hadîşçi el-Münâvî (v. 1031/1622) de, fırkaların altı ana grupta toplandığını ve bunların Harûriyye, Kaderiyye, Cehmiyye, Mürcie, Râfiziyye ve Cebriyye olduğunu ve bunların herbirinin on iki tâli fırkaya bölündüğünü, ne-tice olarak toplam hadîste beyan buyrulan yetmişiki fırkanın tamamlandığını beyân eder. Ayrıca bir başka tasniftten de bahisle, Revâfız, Havâric ve Ka-deriyye'nin yirmişer, Mürcie, Decâdiye, Ferrâiyye ve Cehmiyye'nin birer ve Krr^miyye'nin üç fırkaya ayrıldığını ve bunun toplamının da yetmişiki olduğunu ifade eder.²¹

Görüldüğü gibi ana fırkalarda bir ihtilaf sözkonusudur. Lâkin ana fırkaların altlarında yer alan sâir fırkalarla birlikte, bu rakamlar hadîsteki rakama mutabık getirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu usulde, oldukça zorlanma olduğu kesin görünüyor. Sözkonusu mezheplerin bazılarını, Hz. Peygamber (s.a.v.) haber vermiştir. Meselâ, Kaderiyye ve Mürcie ile ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.), "Ümmetim'den iki sınıf için İslâm'dan bir nasip yoktur. Bunlar Mürcie ve Ka-direyye'dir."²² buyurmuştur. Ancak diğer bazılarında ismen olmasa da vas-fen haber vermiştir. Bu açıdan genel ifade kullanılmış ve şöyle denilmiştir:

19) A.g.e.; vr. 115a-116a.

20) İsferâinî, *et-Tebşir fi'd-Dîn*, (nşr. Kemal Yusuf el-Hût), s. 27-123.

21) el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, c. II, s. 20. Münâvî'nin vermiş olduğu son tasnifte, görüldüğü üzere toplam yetmiş üç rakamı çıkmaktadır ki, Fırka-i Nâciye ile birlikte bu rakam yetmiş dört olmaktadır. Bu fırkalardan birinin adedi, sehven ya telifte bu haliyle yazılmış ya da dizgi ve baskı anında bu tarz bir hata yapılmış olabilir.

22) Tirmizî, *Kader*, 13; İbn Mâce, *Mukaddime*, 9; Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, c. 4, s. 207, Hadis no: 5042.

“Kim İslâm’da bir şey ihdas ederse helâk olur. Kim de bir bid’at²³ icat ederse muhakkak sapıtmış olur. Kim de sapıtırsa cehennemdedir.”²⁴

Son hadîsin şümûlüne girenler, ehl-i bid’at²⁵ olarak nitelendirilirler. Bu fikirler bazan şahıs bazında kalırken, bazen de yaygınlaşmış ve fikrî bir ekol haline gelmiştir. İslâm’ın ruhuna uygun düşmeyen fikrî cereyanlar etrafında teşekkül eden gruplara da ehl-i bid’a fırkaları adı verilmektedir. 73 fırka hadîsini asıl kabul edenlere göre bu fırkalar Ehl-i Sünnet’in²⁶ dışında kalan yetmişiki fırkadır.

B- Yetmişüç Fırka Hadîsini Asıl Kabul Etmeyenler

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi hadhiste haber verilen rakamı görmezlikten gelenler, mezhepler ile ilgili yaptıkları çalışmalarında daha rahat hareket etmişlerdir. Zire yetmişüç rakamını doldurma veya onu aşma gibi bir kaygıları olmamıştır. Bu gruba dahil olan Eş’arâ (v. 324/936) hadîsi hiç görmezlikten gelirken, Fahreddin er-Râzî (v. 606/1210), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1200) ve benzeri bazı âlimler de hadîste haber verilen rakamı çokluktan kinâyeye olarak yorumlamışlardır. Bunlar, hadîsi kabul etmekle birlikte sadece çalışmalarında hadîsteki geçen rakamı esas elmemaktadırlar.

Bu grupta yer alan şahısların, hadîsteki rakamı, çokluktan kinâyeye olarak değerlendirmeleri haklı gerekçelere dayanmaktadır. Meselâ, Arap dilinin özelliği olarak yedi, yetmiş ve yediyüz gibi rakamlar umumiyetle çokluktan kinâyeye olarak kullanılmıştır. Bunun örneklerini Kur’ân âyetlerinde ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hadîslerinde görmek mümkündür. Örnek olması açısından, içinde yetmiş rakamının çokluktan kinâyeye olarak değerlendirildiği bir âyet ve bir hadîsin meallerini verelim: Cenab-ı Allah, Kur’ân’da Hz. Peygamber (s.a.v.)’e hitâben şöyle buyuruyor: “Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek. Bu, onların Allah ve Rasûlünü inkâr etmelerinden ötürüdür. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.”²⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.) de bir hadîslerinde şöyle demektedir: “Al-

23) Dinen bid’at, sonradan ihdas edilen şeydir. Ancak hadîste bahsedilen bid’at, bid’at-ı seyiyie veya bid’at-ı dâlle diye adlandırılan Sünnet’e muhalif olan yani İslâm’ın ruhuna uymayan bid’attır. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde bulunmayan ve sonradan icad edilen gündelik hayatta kullanılan İslâm’ın ruhuna aykırı da olmayan şeyleri bu hadîsteki bid’at şümûlüne sokmak hatadır.

24) İbn-i Mâce, Mukaddime, 7.

25) Ehl-i bid’at, akaid sahasında, Rasûlullah (s.a.v.) ile ashâb cemaatinin takih ettikleri yolu terk edip bid’ate düşen, itikaden sünnet ehline muhalif bir anlayış üzerine bulunan fırkalara verilen isimdir (İzmirli İsmâil Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, c. I, s. 96.).

26) Ehl-i Sünnet, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile O’nun ashâbının akaid sahasında takip ettikleri yolu izleyenlerdir. (İzmirli, c. I, s. 96.).

27) Tevbe (9), 80. Âyetin tefsiri için bkz. Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, C. IV, s. 2595.

lah'a yemin olsun ki, bir günde yetmiş defadan çok istiğfar ederim."28

Şimdi de hadîste bahsedilen ayrılığın hangi hususlarda olduğu ve bu hususta ne gibi değerlendirmelerin yapıldığını görelim.

C- Hadîsin Manası Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Hadîste bahsi geçen ayrılığın usûlü'd-dîn'de olması hususunda İslâm âmilleri ittifak etmişlerdir. Onlara göre kötülenen ihtilaf, usûlde ve akaid esaslarında olan ihtilaftır. Yoksa furû' ve amelî konulardaki ayrılık değildir.²⁹ Zira fikhî furûdaki ayrılık zemmi gerektirmediği gibi, bu konudaki ihtilâfın rahmet olduğundan da bahsedilmiştir.³⁰ Bazı hadîs mecmualarında bu hadîs ile ilgili yapılan şerhlerde cemaatten kastedilenin "sahabe cemaatına tâbi olup, onların akîdelerini alan ve görüşlerine temessük edenler" olduğu ifade edilmektedir. Ehl-i Kible'den istikâmet dairesinde toplananların ise Ehl-i Sünnet olduğu beyan edilmiştir.³¹

Bu noktada asıl üzerinde durulması gereken Fırka-i Nâciye'nin hangi fırka olduğu meselesidir. Hadîslerde, "onlar kimdir?" sorusuna karşılık bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber (s.e.v.) "Benim ve Ashâbımın üzerinde bulunduğu fırkadır" derken, diğer bazı rivâyet şekillerinde ise "cemaat" şeklinde cevap verdiği ifade edilir. Cemaat ifadesi de yukarıda açıklandığı gibi, "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sahabesine i'tikadda ve amelde uyanlardır" şeklinde izah edilmiştir. O zaman asıl sorgulanması gereken husus Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbının yolu üzere bulunan bu fırka hangisidir? Diğer bir ifade ile Fırka-i Nâciye olan fırka hangisi? Diğer bir ifade ile Fırka-i Nâciye olan fırka hangisi?

Tabii olarak her fırka, kurtuluşa eren fırkanın kendileri olduğunu iddia eder ki, bu da normaldir. Ancak hadîste ifade edildiği şekliyle, Hz. Peygamber ve ashâbının yolunda olanlar Fırka-i Nâciye'dir. Önemli olan bu ölçülere uyan fırkanın tesbitidir. Mezheple tarihi yazarlarından el-Bağdâdî, konu ile ilgili "el-Fark Beyne'l-İrâk" adlı eserinde yetmişüçüncü fırkanın Fırka-i Nâciye olduğu ve bunun da Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebi olduğu şeklinde görüş bildirir. Bağdâdî, ilgili bölümde şunları söyler:

"Yetmişüçüncü fırka, Sünnet ve Cemâat Ehli'dir. Bu fırka, hadîsi bir eğlence olarak alanlar hariç, Hadîs ve Rey sınıflarından meydana gelir. Bu iki sınıfın hukukçuları (fukahâ), kurrâ'ları (Kur'ân bilginleri), muhaddisleri ve Hadîs Ehli'ne mensup kelâm bilginlerinin hepsi de, Yaratanın birliği ve sıfatları, ada-

28) Buharî, Kitâbu'd-Daavât, 3. Konu ile geniş değerlendirmeler için bkz. Mevlüt Özler, a.g.e., s. 78-85.

29) Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn-i Mâce Terceme ve Şerhi*, c. X, s. 211.

30) Hadîs'te "Ümmetimin ihtilâfında rahmet vardır." denilmektedir. Bkz. Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. I, s. 64.

31) el-Münâvî, s. 20.

leti, hikmeti ve vasıfları, peygamberlik ve imâmet konuları, mükâfât ve mücâzât ve dinin aslı ile ilgili diğer meseleler hakkında aynı görüşte birleşmişlerdir. Onlar, ancak fer'i hükümlerden doğan helal ve haram hakkında anlaşmazlığa düşerler; ama anlaşmazlığa düştükleri şeylerde ne dalâlet, ne de sapıklık vardır. Onlar "Kurtuluşa Ermiş Fırka" (el-Fırkatu'n-Naciye)'dir. Yaratmanın birliği ve kıdemini, ezeli sıfatlarının kıdemini ve teşbî ve tescîm'e düşmeksizin O'nun görülebileceğini kabul etme ve Allah'ın kitapları ve rasulerine ve İslâm şeriatının sonsuzluğuna inanma, Kur'an'ın mübah kıldığını mübah kılma, Allah Rasûlü (s.a.v.)'nin şünnetini kabul etmekle beraber, Allah'ın haram kıldığı nı haram kılma, haşr ve neşr'e, kabirde iki meleğin soru soracaklarına inanma ve Kevser havuzu ve mîz^ânı ikrâr etme, onları birleştirmiştir.

İmanına, Havâric, Rivâfız, Kaderiyye ve diğer sapık fırkaların bid'atlerinden bir şey kanştırmaksızın, sözünü ettiğimiz bu görüşlere inanan bir kişi, Allah onun ömrünü bu inanç üzere devam ettirirse, Kurtuluşa Ermiş Fırka mensuplarından olur. Ümmetin büyük çoğunluğu, ..., Mâlik (v. 179/795), eş-Şâfiî (v. 04/819), Ebû Hanîfe (v. 150/767), el-Evzâî (v. 157/773-4), es-Sevrî (v. 161/777-8) ve bunların taraftarları ile Zâhirîler³² hep bu görüşe katılmışlardır.³³

Kemal Paşa Zâde de aynı şekilde Fırka-i N^aciye'nin Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat olduğu kanaatını taşır. Ona göre, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat veya diğer tabiri ile Ehl-i Hakk'ın tarifi şöyledir: "İtikad-ı zâhir ile, sünnet üzere hareket eden, Rasulullah (s.a.v.)'in cemaatı (ashâbı) yolunda gidenlere Ehl-i Hakk ve Ehl-i Sünnet denir. Bu yola muhalefet edip, zâhiri terk edenlere tâife-i muhâlifûn adı verildiği gibi, ehl-i bid'at ve dalâlet dahi denilmektedir."³⁴ Ayrıca Ehl-i Sünnet hakkında, dalâlet fırkaların beyan etmiş olduğu bir risâlesinde, Ehl-i Sünnet'in görüşlerine temas ile, şunları söylemektedir: "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Kelâmcıların'ın i'tikâdları şöyledir: Allah'ın zatının ve ezeli sıfatlarının birliğini söyleyen, bunların inkar etmeyen, Muhammed (s.a.v.)'in şeriatının kıyamete kadar devam edeceğini kabul eden, kıyamet gününde Allah Te'âlâ'nın görülmesini câiz görmeye hak kazandığı iddiasını ise doğru bulmayan, kibleyi hakkı ile bilen; kıyameti, cenneti, cehennemi, havzı, mizanı, kabir sualini kabul edenler Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'tır. Kim de bu din ve i'tikâd üzerine olursa o sünnidir. Kim de herhangi bir tarzda, ona karşı gelirse, o bid'atçıdır ve Ehl-i Sünnete muhalefet etmiş olur. Zira Ehl-i Sünnet, tevhid ve onun usûl ve şartları konusunda ittifak etmişlerdir."³⁵

32) Dâvûd b. Ali b. Halef el-İsfehânî (v. 270/884)'ye uyanlardır.

33) Bağdâdî, s. 21-22.

34) İbn-i Kemal, "Sûratu'l-Akâidi'l-Muhtasar", S.K. Tirmovalı Koll., nr. 1860, vr. 57b.

35) İbn-i Kemal, "Risale fî Beyâni'l-Fırakı'd-Dâle", Mecmûa, S.K. Reşid Efendi Koll., nr. 1031, vr. 281a.

Muhaddis el-Münâvî, bu hadîsi yorumlarken, “Firkalardan her bir fırka başkasının değil, sadece kendisinin Fırka-i Nâciye oluşuna hükmederken, Fırka-i Nâciye'nin Eh-i Sünnet ve'l-Cemaat olduğuna delilin nedir?” şeklindeki akla gelen bir soruyu cevaplandırır. Ona göre Fırka-i Nâciye'nin Eh-i Sünnet ve'l-Cemaat olması kuru bir iddia ve kasır fehmin kullanımı ile tesbit edilmiş değildir. Bu sanatta yeterli olanların, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sahih olan hadislerini, hallerini, fiil ve hareketlerini, onun sahâbe ve tâbiînin ahvâlini toplayan kitapların en güvenilirleri olan ve bu güvenilirlikleri doğu ve batılılarca kabul edilen Buhârî, Müslim ve diğer hadîs imamlarının nakli ile sabittir. Ayrıca nakilden sonra önemli olan da, onların eserlerine yani Kur'ân ve Sünnet'e ne derece temessük ettiklerine bakılmasıdır.³⁶

Şehristânî de, Fırka-i Nâciye'nin ehli-sünnet olduğu inancındadır. Ona göre hadîsteki kastedilen firkalar, usûl-ü dîn konusunda meydana gelen ayrılıklardan dolayı oluşan firkalardır. O, el-Milel ve'n-Nihal adlı eserinde konuyu mütalaa eder ve usûl furû üzerinde durur. Ona göre usûl, Allah sıfatları ile bir olduğuna inanmanın yanında peygamberin mu'cizeleri ve beyanları ile sadık olduklarına itikad etmektir. Din, ma'rifet ve taat olarak iki kısma ayrılır. Ma'rifet asıl, taat ise fer'dir. Usûl ilminin en önemli konusu da tevhüddür. Ehli-Sünnet'e ve Sifâtiyya'ye göre tevhidin izâhı şöyledir: Allah zâtında birdir ve tecezzi kabul etmez, ezeli sıfatlarında birdir ve hiçbir benzeri yoktur. fiillerinde birdir ve hiçbir ortağı bulunmaz. Onun zâtının dışında kadim yoktur. Zirâ iki kadimin varlığı muhaldır. Allah fiillerinde âdildir. Bunun manası, Allah'ın dilediğinde dilediği şekilde tasarruf etmesi ve istediğine hükmetmesidir.³⁷

Şehristânî, özet olarak verdiğimiz Ehli-Sünnet'in bu inançları karşısında Ehli-Bid'a olarak tavsif ettiği firkaların inançlarını da tafsilatıyla ele alır. Me-seleyi ele alışında Bağdâdî'nin yaptığı gibi ağır bir üslup kullanmaz. Onların sadece inançlarını nakletmekle yetinir. Şehristânî'den biraz farklı bir üslup kullanan, Ebû Muhammed Osman b. Abdillâh el-İrâkî el-Hânefî, “el-Firaku'l-Müfterika beyne ehli'z-Zeyğ ve'z-Zendaka ” adlı eserinde, Ehli-Sünneti de bir fırka kabul ederek müstakillen ele alır. Firkaların görüşlerini naklederken, umûmiyetle onların delillerini de beraber zikretmekte ve bunların münakaşasını yapmaktadır. O da. Ehli-Bid'a firkalarını yetmişikiye tamamlar ve Şehristânî gibi müelliflerde bulunmayan bazı değişik fırka adlarından bahseder. Meselâ Kuziyye,³⁸ Kenziyye,³⁹ Ahseniyye,⁴⁰ Vezniyye,⁴¹ Meyliyye,⁴² Bâniyye⁴³

36) el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, c. II, s. 21.

37) eş-Şehristânî, c. I, s. 32-35.

38) Ebû Muhammed Osman b. Abdillâh el-İrâkî el-Hânefî, *el-Firaku'l-Müfterika beyne ehli'z-Zeyğ ve'z-Zendaka*, (Neşreden Yaşar Kutluay), vr. 9-b.

39) *Aynı eser*, vr. 10-a.

40) *Aynı eser*, vr. 10-b.

41) *Aynı eser*, vr. 43-a.

42) *Aynı yer*.

43) *Aynı eser*, vr. 44-a.

fırkaları bunlardan birkaçıdır. Genellikle rivâyetler üzerinde duran el-Hanefî, Fırka-i Nâciye'nin Ehl-i Sünnet oluşu ile ilgili pek çok rivâyetler sıralarv büyük şahsiyetlerin sözlerinden iktibaslarda bulunur. Onun nakilde bulunduğu sözlerden biri de Şa'bi'ye aittir. Şa'bi şöyle der: "Âl-i Muhammed'i sev. Râfîzî olma. İşlerini Allah'a bırak, Mürcî'e olma. Allah'a itaatta Habeşî bir köle olsa bile imamına uy, Hâricî olma. Bir hasene olduğunda o Allah'tan; bir seyyie olduğunda ise o nefsinden olduğunu bil, ancak Kaderî olma." Ona göre Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat, Revâfız, Cebriyye, Kaderiyye, Müşebbihe ve Muattıla gibi ehl-i bid'a fırkalarına muhalefet edip onların yolu üzerinde bulunmayanlardır. el-Hanefî konuya şöyle diyerek devam etmektedir:

"Biz Âl-i Muhammed (s.a.v.)'i severiz. Ancak, Ebû Bekir (r.a.) ve Ömer (r.a.)'e buğzeden ve onlara tâbi olmaları nedeniyle, sahabelere küfreden Râfîzîler'den değiliz. Alî (r.a.)'ye ve ehl-i ridde'nin (dinden dönenler) harbine muhalefetleri sebebiyle ehl-i beyt'e buğzeden Hâriciler'den de değiliz. Biz iki fırkaya ayrıldığımızda onların (ehl-i bid'anın) mesleklerinin dışında (bir yola) sülûk ederiz, böylece Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat oluruz. Cebriyye ve Kaderiyye'ye de muhâlefet ederiz. Zira Cebriyye, kulun hiçbir fiilinin, kesbinin ve ihtiyarının olmadığını iddia ederler ve kötülükleri Allah'a nisbet ederler ve de Allah'ın ukûbetinin ancak küfür sebebi ile olduğunu düşünürler. Onlara mukabil Kaderiyye ise, her bir kulun kendi fillerinin yaratıcısı olduğunu kulun fiillerinde Allah'ın meşietinin, takdirinin ve irâdesinin olmadığını iddia ederek, Allah'a acz nisbet ederler..."⁴⁴

Bu tarzda Ehl-i Bid'a'nın önemli görüşlerine dikkat çeken el-Hanefî, bunlara mukâbil Fırka-i Nâciye'nin görüşlerini de özetler. O, Ehl-i Sünnet'e Sevâdu'l-A'zâm derken, muhâliflerine de Ehl-i Ehvâ adını vermektedir.⁴⁵ Sevâdu'l-A'zâm, Hz. Enes(r.a.) hadîsinde şöyle dile getirilmektedir: "Ümmetim dalâlet (bâtil) üzerinde toplanmaz. Öyleyse bir ihtilaf görünce, size çoğunluğu iltizâm etmenizi tavsiye ederim."⁴⁶ Burada bahsi geçen çoğunluk Sevâd-ı A'zam'dır.

Bu meselede fikir yürüten İslâm ulemâsının birleştikleri nokta, Fırka-i Nâciye'nin Ehli Sünnet ve'l-Cemaat olduğu ve Fırka-i Dâlle'nin de Ehl-i Sünnet'in dışında kalan tüm fırkalar olduğu istikametindedir. Ehl-i Sünnet'i sâir fırkalar gibi bir fırka olarak değerlendirmek de, kanaatımızca yanlıştır. Zira Ehl-i Sünnet'in Rasûlullah'ın sahâbesinin yolunu takip eder ve ondan ayrılmaz. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet'i İslâm'ın gövdesi olarak nitelendirmek mümkündür. Sâir fırkalar ise ondan ayrılmışlar ve değişik mevzularda hataya düşmüşlerdir. Bu

44) Aynı eser, vr. 5-a.

45) Aynı eser, vr. 5-b.

46) Canan, c.XVII, s. 526.

noktada zamanımızda bulunan çeşitli dini cemaatlerin bu fırkalarla irtibatlandırılıp irtibatlandırılmayacağı hususuna temas edelim.

III- YETMİŞİKİ FIRKA VE İSLÂMÎ CEMAATLAR

İnsanların yapıları, fitratları gereği olarak çeşitli ihtilafların olması kaçınılmazdır. Eğer herkesin kabiliyeti ve fitratı bir olsa idi, o takdirde sosyal hayatta pek çok aksaklıklar görüleceği gibi, fikirler de donuk bir surette kalır ve ilerleyemezdi. Bu açıdan insanların ihtilafında müsbet manada rahmet bulunmaktadır. Bunu dile getiren hadiseler de bulunmaktadır.⁴⁷ Bir müslümanın hayatında Kur'ân ve Sünnet asıldır. Eğer Kur'ân ve sünnette bir meselede açık bir hüküm bulunmakta ise, müslümanın ona uyması gerekirken, Kur'ân ve Sünnet dışında araması, inancı gereği mümkün değildir. Zirâ Kur'ân'da Allahu Teâlâ, "Allah ve Peygamberi bir şeye hükmettiği zaman inanan erkeğe ve kadına, artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz."⁴⁸ buyurmaktadır. Ancak bir konu, Kur'ân ve sünnette bulunmaz ise, o takdirde Kur'ân ve sünnete en uygun, onların ruhlarına en münasip olan şeklin araştırılması icap eder. Şu hadis bu manayı te'yit eder:

Muâz b. Cebel'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisini Yemen'e kadı olarak gönderirken aralarında şöyle bir konuşma cereyan eder:

- Bir olayla karşılaşarsan nasıl hükmedeceksin?"
- Allah'ın kitabı ile.
- Ya kitapta bulamazsan?"
- Rasûlü'nün sünneti ile.
- Rasûlü'nün sünnetinde de bulamazsan?"
- Re'yimle ictihad yaparım.

Hz. Peygamber (s.a.v.), Muâz (r.a.)'ın verdiği cevaplar hoşuna gider ve onun göğsüne elleri ile dokunarak, "Rasûlü'nün elçisini, O'nun razı olacağı şekilde muvaffak kılan Allah'a hamd olsun." diye hamdeder.⁴⁹

Özellikle fikhî meselelerdeki ihtilaflar ve ictihad farklılıkları için delil getirilen bu hadisten anlaşılan o ki, her mesele Kur'ân ve Sünnet'te teferruatı ile yer almamaktadır. Bundan dolayı gerek fikhî, gerekse itikadî bazı meselelerde ihtilaflar vâki olmuştur. Ancak fikhî meselelerdeki ihtilaflar rahmet sayılırken,

47) Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c.1, s.64.

48) Ahzâb, (33) 36.

49) Tirmizi, *Ahkâm*, 3; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, c. V, s. 230, 236, 242.

hatta isabet edene iki, isabet etmeyene bir sevap olduğu hadiste dile getirilirken⁵⁰; i'tikadî sahalardaki ihtilaflar ise hoş karşılanmamıştır. Muhammed Hamdi Yazır ihtilâfı ve hal çaresini dile getiren "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ululemre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bu hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûl'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir."⁵¹ ayetinin tefsirini şöyle yapar:

"...Ey mü'minler, gerek sûret-i umûmiyede birbirinizle ve gerek ululemr ile beyninizde (aranızda), gerekse ululemr olanlar arasında herhangi bir şeyde niza ederseniz onu Allah'a ve Rasûlü'ne redd-ü ircâ ediniz. Yani mücerred kendi keyf ü arzunuzla halle kalkışmayınız, müsademelere düşmeyiniz; başkalarına da gitmeyiniz de evvelâ Allah'ı, saniyen Rabsûlullah'ı kendinize merci' biliniz; bu hükme ve bu mahkemeye müracaat ediniz. Aranızda yegane hakem ve hâkim Allah ve Peygamber'i tanıyınız. Muhtelif hükümlerinizi, fikirlerinizi, Allah'ın âyâtına ve Rasûlullah'ın beyanatına tatbik ve tevfiik ederek tevhid ediniz..."⁵²

Müslümanlar da, insan olmaları hasebiyle ihtilaf edebilirler, ancak bu ihtilafta hal çaresi yine (Hablullâh" (Allah'ın ipi) olarak tavsif buyurulan Kur'an'dır. Kim Allah'ın ipi olan kitaba uyarsa, Kur'an'da ifade buyurulan sırat-ı müstakîm üzerindedir. Kim de ondan uzaklaşırsa haddi aşan ve yolu şaşırarlardan olur. Gazzali, bir müslümanın inanması icab eden üç ana esastan bahseder. Bunlar tevhid, nübüvvet ve meâd'dır.⁵³ Tevhid, Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları ve O'nun bu âlemin yaratıcısı olduğunu ifade eder. Nübüvvet, Allah'ın insanlığa, rasulleh ve nebîler göndermiş olduğunu; bunların sonuncusunun Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğunu; bu peygamberlerin Allah'tan aldıklarını insanlara tebliğ ettiklerini; Allah ile peygamberleri arasında, Allah'ın vahyini insanlara ulaştırmakla yükümlü bir meleğin (Cebrâil) bulunduğunu ve diğer meleklerin, yaratılmışların amellerini murakebe ettiklerine dair olan inançtır. Meâd ise, dünya hayatından sonra bir âhiret hayatının bulunduğunu ve insanın orada, dünyadaki iyilik ve kötülüklerin karşılığını göreceğine inanmaktır. Bu üç inanç esâsi, dinin usûlünü teşkil etmektedir.⁵⁴

Dinin usûlünde Kur'an ve sünne ile sabit olan bir meseleyi tamamen veya kısmen inkâr eden kimse küfre girer. Ancak hakkında kesin hüküm bulunmayan ve üzerinde icmâ da vuku bulmayan meselelerde değişik

50) Buhârî, İ'tisâm, 21; Müslim, Akdiye, 15; Dârimî, Akdiye, 2; Tirmizî, Ahkâm, 2; Nesâî, Kudât, 3; İbn-i Mâce, Ahkâm, 3.

51) Nisa (4), 59.

52) Yazır, c. II, s. 1378-1383.

53) Gazzâlî, *Faysalu't-Tefrika Beyne'l-İslâm ve'z-Zendaka*, Mısır, 1325/1907, s. 15.

54) Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, s. 20.

düşüncelerin ileri sürülmesi ile şahıslar küfre düşmezler. Bu bakımdan hakkında kesin hüküm bulunmayan meselelerde kendisinden değişik düşünen kimseleri küfür ile itham etmek son derece yanlıştır. Zira, bu mesele fevkalade hassastır. Fiğlalı, Kur'ân ve sahih Sünnet'e istinâd ettiği sürece şahsın veya zümrenin, tekfir edilemeyeceğine dâir şöyle demektedir: "Nitekim Ehl-i sünnet fakihleri ve kelâmcılarınin çoğunluğu, dine ait olduğu zarûrî olarak bilinen şeylerin dışında, itikâdî ihtilâflar yüzünden fırkaların tekfir olanamayacağı hususunda ittifâk halindedirler."⁵⁵ Konu ile ilgili Kur'ân'da şöyle buyrulur: "...Size, müslüman olduğunuzu bildirene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek, "Sen mü'min değilsin" demeyin..."⁵⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.) de İslâm dununun cihanşumullüğü ve müsamahasını bizzat kendi hayatları ile muşahhaslaştırmış; dolayısıyla tekfirden hassasiyetle kaçınmıştır. O, "Ben müslümanım" diyen bir kimseyi, bu sözü münafık olarak veya isteksiz söylemiş de olsa, İslâm topluluğunun dışına atmadığı gibi; onu İslâm topluluğunun bir üyesi saymış ve bu şekilde muamele etmiştir.⁵⁷ Bunun misalleri İslâm tarihinde pek çoktur.

Fırkalar meselesini bir de başka açıdan ele alalım: Eğer insanlar aynı fikir ve yapıya sahip olsalardı, o takdirde düşünce hayatında hiçbir yenilik olmayacağı gibi değişik bilim dalları da vücûda gelmezdi. Hâriciler, Mu'tezile ve Cebriyye gibi fikir ekleri olmasaydı, Ehl-i Sünnet akâidi oluşmazdı. Firavunlar, Nemrudlar olmasaydı, Mûsâlar'ın (a.s.) ve İbrâhîmler'in (a.s.) gönderilmesine lüzûm kalmazdı. Dolayısıyla ayrılıklar, insanın fitratında yer almaktadır. Önemli olan, Allah'ın vermiş olduğu irâdeyi, O'nun gösterdiği istikâmette sarfederek, sırât-ı müstakîmde ilerleyebilmektir. Bunun için de, ölçü Kur'ân ve Sünnet olup, onlardan anlayamadığı hususlarda ehl-i ihtisâsa mürâcaat etmektir. Bu hususta Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır: "Eğer bilmiyorsanız bilenden sorunuz."⁵⁸

Bu noktada akla şöyle bir soru gelmektedir: Günümüzde mevcut bulunan ve İslâmî hizmet adına çıkan pek çok akım ve cemaatlar, hadîste bahsi geçen yetmişüç fırka hadîsinin şumûlüne dahil edilebilir mi, edilemez mi? Bu meselenin özellikle günümüzde pekçok insanın zihinlerini meşgul ettiğini bilmekteyiz. İnsanların fitratları bir olmadığı gibi, anlayışları da bir değildir. Bugün mevcut bulunan pekçok İslâmî cemaatlar, dine hizmet maksadıyla çıkmışlardır. Alah rızâsını asil kabul etmeyen ve dünyevî bazı menfaatler

55) Fiğlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, s. 21.

56) Nisâ (4). 94.

57) Geniş bilgi için bakınız: Bekir Topaloğlu, "İman ve Küfür Arasındaki Sınır", *Diyanet Gazetesi*, Sene 5, c. 4, s. 80-83; Ahmet Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı*, İstanbul, 1982; Fiğlalı, a.g.e., s. 21-22.

58) Enbiyâ (21), 7.

peşinde olanlar olabilir. Böyleleri bahsimizden hariçtir. Genel manada ele almak gerekirse bu cemaatlerin, İslâmî inanç esaslarında herhangi bir tebdil ve tağyirleri sözkonusu değildir. İtikâdî fırkalarda olduğu gibi, Allah'ın sıfatları, kader ve haşir ile ilgili değişik görüşleri ortaya atarak, bunlar arasında yeni bir görüş ortaya koymuş da değillerdir. Hatta, fırkalar arasındaki ayrılıkları bile düşünmezler. Onlar için önemli olan dinî vecibeleri hayatlarında tatbik etmek ve başkalarına da duyurmaktır. Bunu yaparken, değişik usuller ve metodler benimsemiştir. Bazıları Kur'an'ı daha iyi okutmak için Kur'an kursları açarken, bazıları da aynı inanç içerisinde onun tefsirlerini okur ve okuturlar. Bu bakımdan, bugün mevcut olan Ehl-i Sünnet inancını taşıyan cemaatları itikâdî fırkalar ile karıştırmak kanaatımızca fevkalade yanlıştır.

SONUÇ

Sözkonusu olan hadis, kanaatimizce sahih ve meşhur olmasının yanında, onda bahsi geçen Fırka-i Nâciye'nin dışındaki dalâlet fırkalarının yetmişiki olarak haber verilmesi, mezhepler tarihi yazarlarının genel kanaatlerinde olduğu gibi çokluktan kinâyedir. Yoksa dalâlet fırkalarını sadece yetmişiki olarak sınırlandırmak mümkün görülmemektedir. Zira, ana fırkalar sayıldığında yetmişiki rakamını bulmak mümkün olmadığı gibi tâli fırkalar da sayılacak olursa yetmişiki rakamı küçük bir rakam olarak kalmaktadır.

Kur'an ve sünnete uyan ve de sahabelerin yolunda devam edenler "cemaat veya "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat" mefhumunun içine dahil olur. Kendisini bu yolda bilen ve bu yolda olduğunu söyleyen hiçbir kimseyi veya cemaatı ehl-i bid'a olarak ittiham etmek mümkün değildir. Zirâ, Fırka-i Nâciye'nin caddesi, Kur'an'ın ve Sünnet'in nurlu caddesidir ki, sırat-ı müstakîmdir. Sırat-ı müstakîm ise, namazın her bir rekatında okunmakta olan Fatıha Sûresi'nde belirlenmiştir. Bunlar Allah'ın hidayet ile nimetlendirdikleridir. Maksudları İslâm'a çeşitli tarzlarda hizmet etmek olan değişik cemaatları hadîsteki yetmişiki dalalet fırkası içine dahil etmek yanlıştır. Bu cemaatlara "gruplaşıyor", "hizipleşiyor" veya "İslâm içinde tefrika çıkarıyor" iddiaları ile karşı çıkmak da doğru değildir. Zira değişik meşreplerde, değişik meselelerde din-i mübîn-i İslâm'a hizmet için sahabelerin de farklı düşüncelerde buldukları malumdur. Her ne kadar sahabelerin arasında ortaya çıkan ve hatta pek çoğunun kanının heder olmasına sebep olan savaşlarda Yahudiler gibi müslüman olmayanların tertip ve düzenleri olsa da bu meselede insanın fitrat faktörünü de gözardı etmemek gerekir. Malumdur ki, hadîseler karşısında Hz. Ebu Bekir (r.a.) ile Hz. Ömer (r.a.)'in takındıkları tavır umumiyetle farklı olmuştur. Hz. Ebû Bekir (r.a.) yumuşak huyu ve yapısı ile tanınırken, Hz. Ömer (r.a.) ise sert mizacı ile bilinir. Onların bu yapıları, mizaçları ister istemez olaylara yaklaşımlarını da etkilemiştir. Nasıl ki bu güzide sahabeleri tefrikacılık ile ittiham etmek doğru

değilse, dünyevî bir garazı olmaksızın sırf Allah rızası için O'nun dinine hizmeti maksad edinen cemaatları, yukarıdaki gerekçeler ile, hadîste haber verilen yetmişiki dalâlet fırkasından biri olarak göstermek de yanlış olacaktır. Bazı hatalarından dolayı, bir müslümanın diğer bir müslümanı tekfir etmesi ise büsbütün yanlıştır. Böylesi bir durum, tekfiri yapan insan için zararlı olduğu kadar müslüman toplumunun birlik ve bütünlüğünü de menfi olarak etkiler. Bu sebeple, günümüzde birlik ve beraberliğe her zamankinden çok daha fazla ihtiyacı olan İslâm toplumunun böylesi olumsuzluklardan uzak tutulması icabeder.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'ân-ı Kerîm

Aclûnî, İsmail b. Muhammed,

Keşfu'l-Hafâ, Beyrut, 1408/1988.

Ahmed İbn Hanbel,

Müsned, Kahire, 1313.

Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhir,

el-Fark Beyne'l-Fırak (Mezhepler Arasındaki Farklar), (Ter. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara, 1991.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil,

Sahîh-i Buhârî, İstanbul, 1401/1981.

Canan, İbrahim,

Kütüb-ü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, Ankara, 1993.

Dârimî, Ebû Ahmed Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fadl b. Behrâm,

Sünenü'd-Dârimî, Dâru İhyâ-i Sünneti'n-Nebeviyye neşri.

Ebû Dâvud,

Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenu Ebû Dâvud*, İstanbul, 1401/1981.

Ebû Zehrâ, Muhammed,

İslâm'da Siyâsî İtikâdî ve Fikhî Mezhepler Tarihi, İstanbul, 1983.

Fiğlalı, Ethem Ruhi,

Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri, İstanbul, 1993.

Gazzâlî, Ebu Hamîd Muhammed İbn Muhammed,

Faysalu't-Tefrika Beyne'l-İslâm ve'z-Zendaka, Mısır, 1325/1907.

Hanefî, Ebu Muhammed Osman b. Abdillâh el-İrâkî,

el-Firaku'l-Müfterika Beyne Ehli'z-Zeyğ ve'z-Zendaka,

(Neşreden Yaşar Kutluay), Ankara, 1961.

Hatipoğlu, Haydar,

Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi, İstanbul, 1988.

İbn-i Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed,

Kitâbu'l-Fasl fi'l-Milel ve'l Ehvâ' ve'n-Nihal, Bağdat trz.

İbn-i Kemal, Ahmed Şemseddin,

"Risale fi Beyâni'l-Fıraki'd-Dâlle ", Mecmûa,

Süleymaniye Kütüphanesi,

Reşid Efendi Koleksiyonu, nr. 1031, vr. 281a.

İbn-i Kemal, Ahmed Şemseddin,

"Risale fi Beyâni'l-Farkı'l-İslâmiyye ", Mecmûa,

Süleymaniye Kütüphanesi,

Lâleli Koleksiyonu, nr. 3711, vr. 114b-116a.

İbn-i Kemal, Ahmed Şemseddin,

"Sûratu'l-Akâidi'l-Muhtasar ", Mecmûa,

Süleymaniye Kütüphanesi,

Timovalı Koleksiyonu, nr.1860, vr. 57b.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî,

Sünen-i İbn-i Mâce, nşr. F. Abdalbâkî, Mısır, 1372/1952-60.

İsferâinî, Ebu'l-Muzaffer,

et-Tebşîr fi'd-Dîn, (nşr. Kemal Yusuf el-Hût), Beyrut, 1983.

İzmirli, İsmail Hakkı,

Yeni İlm-i Kelâm, İstanbul, 1339-1341.

Kılavuz, Ahmet Saim,

İman Küfür Sınırı, İstanbul, 1982.

Koçyiğit, Talat,

Hadîsçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münâkaşalar, Ankara, 1989.

Makdisî, Şemsüddîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr el-

Bennân el-Beşârî,

Ahsenü't-Tekâsîm fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm, nşr. M.J. De Goeje, Leiden, 1906.

Münâvî, Şemsüddin Abdu'l-Azîm İbn-u Abdi'l-Kavî,

Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l Câmii's-Sağîr, Beyrut, 1972.

Özler, Mevlüt,

İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı, İstanbul, 1996.

Sâlih, Subhi,

Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları, (Trc. M. Yaşar Kandemir), Ankara, 1986.

Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdi'l-Kerîm,

el-Milel ve'n-Nihal, Beyrut, 1992.

Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed İbn İsâ İbn Sevr,

Sünenu't-Tirmizî, Hmus, 1966.

Topaloğlu, Bekir,

"İman ve Küfür Arasındaki Sınır", *Diyanet Gazetesi*, Sene, 5, c.4, s. 80-83.

Topaloğlu, Bekir,

Kelâm İlmi, Giriş, İstanbul, 1981.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi,

Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul, 1979.